

L'abandonament escolar a les Illes Balears. Perspectiva de deu anys i estat de la qüestió

Joan Amer

RESUM

L'abandonament a les Illes Balears presenta característiques específiques en part influenciades pel model econòmic. Les taxes d'abandonament escolar prematur han estat històricament més elevades a les comunitats autònomes turístiques. És el cas de les comunitats de l'arc mediterrani on el cost d'oportunitat per als estudis postobligatoris és elevat, a causa de l'atracció del mercat de treball anterior a la crisi. En aquest sentit, és important estudiar l'abandonament en aquests territoris. En el present capítol s'analitza l'estat de la qüestió a les Illes Balears dels darrers deu anys. Primerament, s'investiguen les definicions de fracàs i abandonament; en segon lloc, les principals xifres que aporten elements per a la reflexió i, en tercer lloc, els debats sobre l'abandonament. La línia argumental del capítol posa l'accent en els aspectes contextuais socioeconòmics i educatius més que no pas en la vulnerabilitat educativa individual. En conjunt, la panoràmica estudiada aporta elements per a un aprofundiment del coneixement dels trets de l'abandonament en el cas balear.

RESUMEN

El abandono escolar en las Illes Balears presenta características específicas en parte influenciadas por el modelo económico. Las tasas de abandono escolar prematuro han sido históricamente más elevadas en las comunidades autónomas turísticas. Es el caso de las comunidades del arco mediterráneo donde el coste de oportunidad para los estudios postobligatorios es elevado, debido a la atracción del mercado de trabajo anterior a la crisis. En este sentido, es importante estudiar el abandono en estos territorios. En el presente capítulo se analiza el estado de la cuestión en las Illes Balears en los últimos diez años. En primer lugar, se investigan las definiciones de fracaso y abandono; en segundo lugar, las principales cifras que aportan elementos para la reflexión, y, en tercer lugar, los debates sobre el abandono. La línea argumental del capítulo se centra más en los aspectos contextuales socioeconómicos y educativos que en la vulnerabilidad educativa individual. En conjunto, la panoràmica estudiada aporta elementos para una profundización en el conocimiento de los rasgos del abandono en el caso balear.

I. INTRODUCCIÓ

Els conceptes *fracàs escolar* i *abandonament escolar primerenc* són termes utilitzats àmpliament en l'àmbit de la recerca educativa. A l'Estat espanyol acostumen a associar-se, respectivament, a 'no superar l'etapa obligatòria' i a 'no superar l'etapa postobligatòria' (Roca 2010; Mena et al. 2010). També es fa referència al fracàs escolar amb el terme *fracàs escolar administratiu* (Martínez 2011), ja que es considera que es tracta d'un concepte construït des de l'esfera de les polítiques públiques i no des d'una perspectiva científica.

El terme *abandonament escolar* ha guanyat centralitat a partir de la inclusió a l'Estratègia de Lisboa de la Unió Europea (UE) de l'objectiu d'augmentar els percentatges de població juvenil que continuen els estudis després de l'etapa obligatòria (Consell de la UE 2003; Roca 2010). L'Estratègia de Lisboa plantejava l'objectiu de situar el percentatge d'abandonament per davall del 10% per al 2010 (Consell de la UE 2003). En el debat generat a partir de l'Estratègia de Lisboa també apareix

el concepte d'èxit escolar, definit de manera inversa al concepte d'abandonament: aconseguir que el 85% de joves d'entre 20 i 24 anys assoleixi el nivell superior d'educació secundària (Feito 2009). El 2009 es prorrogaren els objectius de l'Estratègia de Lisboa fins al 2020 mitjançant l'estratègia ET 2020 (Education and Training 2020) o Marc estratègic per a la cooperació europea en educació i formació (Consell de la UE 2009).

L'objectiu del capítol és estudiar l'evolució de l'abandonament escolar a les Illes Balears dels darrers deu anys, així com revisar els debats que es produeixen sobre aquest tema durant aquest període. S'analitzen les dades disponibles i com han evolucionat. També s'hi incorporen les investigacions principals que s'han dut a terme sobre abandonament a la nostra comunitat i es fa referència a les seves principals aportacions teòriques i metodològiques.

Abans de passar a l'estudi de cas de les Illes Balears, s'ofereix, primerament, una breu panoràmica del debat sobre l'abandonament escolar en l'àmbit de la Unió Europea i, en segon lloc, es fa una aproximació als principals diagnòstics i estratègies contra el fracàs i l'abandonament escolar del Ministeri d'Educació espanyol.

2. PANORÀMICA DEL DEBAT SOBRE ABANDONAMENT ESCOLAR A ESCALA EUROPEA I ESPANYOLA

El Marc estratègic per a la cooperació europea en educació i formació (ET 2020), adoptat pel Consell d'Europa el maig de 2009, fixa quatre objectius estratègics per als països membres (Consell de la UE 2009):

- Fer realitat l'aprenentatge permanent i la mobilitat dels estudiants.
- Millorar la qualitat i l'eficàcia de l'educació i la formació.
- Promoure l'equitat, la cohesió social i la ciutadania activa.
- Incrementar la creativitat i la innovació, incloent-hi l'esperit empresarial, en tots els nivells de l'educació i la formació.

En l'àmbit del segon i tercer objectius s'emmarquen les accions de la UE contra l'abandonament escolar primerenc. Segons la Comissió Europea (2011), en l'informe-anàlisi de 2011 de la implementació de l'estratègia ET 2020, els països participants, en les seves polítiques educatives i formatives, consideren que treballar contra l'abandonament és una prioritat. En conseqüència, els països estan millorant les mesures d'avaluació i anàlisi de l'abandonament com a base per a unes polítiques més efectives.

En la seva proposta de marc de polítiques generals per reduir l'abandonament escolar primerenc, el Consell de la Unió Europea determina les causes següents per a l'abandonament (Consell de la UE 2011, 4):

Les persones que abandonen de manera primerenca els estudis formen un grup heterogeni i les motivacions individuals per fer-ho són molt diverses. L'origen familiar i les condicions socioeconòmiques en sentit ampli, com l'atracció del mercat laboral, són factors importants. El seu impacte està condicionat per l'estructura del sistema d'educació i formació, per les oportunitats d'aprenentatge disponibles i per l'entorn d'aprenentatge. La coordinació de les polítiques que s'adrecen, el benestar dels nins i els joves, la seguretat social, l'ocupació juvenil i les perspectives futures de carrera professional poden desenvolupar un paper important en la reducció de l'abandonament escolar primerenc.

Les propostes de la UE en relació amb l'abandonament escolar primerenc subratllen la importància de comprendre el fenomen de l'abandonament com un procés i no com un fet o acció puntual (NESSE 2011). A més, cal subratllar les causes individuals i institucionals en el procés d'abandonament. Entendre l'abandonament només en termes de vulnerabilitat individual n'empobreix l'anàlisi i també empobreix la definició de polítiques públiques per combatre'l.

La taxa d'abandonament a l'Estat espanyol es manté, des de la meitat de la dècada dels noranta fins al 2008, en el 30-31% (la mitjana de la UE és 15-17%) (Instituto de Evaluación 2009). L'any 2010 un 28,4% de la població de 18 a 24 anys no ha completat el nivell de la segona etapa d'educació secundària i no segueix cap tipus d'educació-formació (MEC 2012). Un element que s'atribueix a aquest estancament és l'exigència del títol d'ESO per a la continuació del estudis postobligatoris.

L'Estat espanyol se suma als objectius educatius internacionals: la introducció de les competències bàsiques en el currículum, l'establiment dels programes de qualificació professional inicial i la flexibilitat dels estudis postobligatoris (Roca 2010).

Els darrers anys les propostes s'han orientat a combatre l'abandonament partint de dos objectius: millorar el rendiment i l'èxit de l'alumnat a l'ESO i facilitar l'accés de tots els alumnes que acaben amb dificultat l'ESO als programes de qualificació professional inicial (PQPI) o, una vegada acabats, als cicles formatius de grau mitjà i batxillerat (Roca 2010).

A l'Estat espanyol la insuficiència de recursos afecta de ple l'ensenyament públic i la qualitat i l'equitat de l'educació en general. El Consell Escolar de l'Estat (2011) manifesta inquietud per les repercussions de les retallades pressupostàries en educació (reducció de plantilles de professors, desaparició d'accions de formació permanent del professorat, empitjorament de les condicions de treball, reducció o desaparició dels serveis de suport a l'alumnat amb dificultats, desatenció a la tutoria i l'orientació dels alumnes, augment del nombre d'alumnes per classe) i assenjala que l'aplicació d'aquestes retallades suposa una contradicció amb els pronunciaments dels organismes internacionals.

3. DEU ANYS EN PERSPECTIVA: LES ANÀLISIS DE L'ANUARI SOBRE L'ABANDONAMENT ESCOLAR

El fracàs i l'abandonament escolar a les Balears han format part de les preocupacions i de les anàlisis de l'*Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. En aquest apartat, es recullen les principals reflexions i

línies d'investigació que s'han fet sobre aquest tema al llarg dels deu anys que té l'*Anuari*. En primer lloc, s'exposa l'anàlisi de l'abandonament que es fa en els capítols introductoris de l'*Anuari* (March 2004-2012), on s'emmarca aquest fenomen en el context de la realitat educativa i socioeconòmica illenca. En segon lloc, s'expliquen i es comenten els diferents capítols específics sobre abandonament que s'han anat publicant al llarg d'aquests anys (Orte i Ballester 2008; Oliver i Pascual 2010; Pascual i Ballester 2010).

En els capítols introductoris, el fracàs i l'abandonament escolar formen part, amb les seves característiques específiques, del diagnòstic sobre l'educació a les Illes Balears. Des d'una perspectiva històrica, com a causes de fons o estructurals, entre altres, s'assenyalen el retard en la modernització educativa i la poca consciència social que hi havia hagut al voltant de l'educació (March 2004). En un model economicoturístic com el balear, principalment un model de vacances de sol i platja, històricament, la formació, el nivell educatiu o la mà d'obra qualificada han estat poc importants per a la incorporació al mercat de treball, sobretot si tenim en compte com va començar el desenvolupament turístic (March 2005 i 2007). Les altes taxes d'activitat laboral que ha presentat l'economia turística al llarg de molts anys tenen influència sobre l'abandonament (March 2008). També s'afirma que la realitat econòmica dels darrers anys no és la del boom turístic, especialment a partir de la crisi, i que, per tant, l'educació i la formació haurien d'estar al centre de les preocupacions relatives al model socioeconòmic (March 2005). Una altra de les causes de fons del fracàs i l'abandonament és el retard que hi va haver en el procés d'institucionalització del sistema educatiu illenc, atès que no es disposà d'una escola de masses fins a la dècada dels setanta del segle XX, a partir de la Llei general d'educació, de 1970 (March 2007 i 2008).

Els efectes de la crisi econòmica sobre l'educació en general i sobre l'abandonament en concret es recullen en els capítols introductoris dels darrers anys. El fet que l'abandonament educatiu de les Balears fos absorbit pel mercat de treball durant molt de temps ara no es produeix (March 2010) i això té tant conseqüències socials i econòmiques, com conseqüències personals i escolars. També s'apunta que, precisament amb la crisi, l'abandonament ha baixat i les Balears han deixat d'ocupar un dels llocs capdavanters pel que fa a l'abandonament a l'Estat (March 2012). Les reflexions i el discurs del capítol inicial que emmarca o contextualitza l'*Anuari*, en l'edició de 2012, varen fer una menció especial de la gestió de la crisi per part dels responsables educatius, en els àmbits estatal i autonòmic. Pel que fa a l'impacte que té sobre l'abandonament, se subratlla la desaparició o disminució de programes de suport educatiu, com el PROA (Programa de Reforç Escolar), el PAIRE (Programa d'Acollida, Integració i Reforç Educatiu) o de figures com els TISE (tècnics d'intervenció socioeducativa) (March 2012).

Distints capítols de les edicions de l'*Anuari* han recollit anàlisis sobre el fracàs i l'abandonament escolar. A continuació s'apunten les principals reflexions dels capítols sobre aquesta temàtica: Orte i Ballester (2008); Pascual i Ballester (2010) i Oliver i Pascual (2010).

Orte i Ballester (2008) analitzen el fracàs escolar tot estudiant les dades del sistema escolar de les Balears de 2000 a 2008. Subratllen que el 2006 la despesa pública en educació estava un punt per davall de la mitjana estatal. Hi afegeixen que més inversió no implica sempre més rendiment i afirmen que també és important la sensibilitat social i familiar envers l'educació. S'assenyala que

la despesa en l'escola concertada era la segona de l'Estat, només per darrera del País Basc. També afirmen que l'esperança de vida escolar dels nins de sis anys era d'11,5 anys a les Balears i de 12,7 a Espanya (2006).

Oliver i Pascual (2008) relacionen l'abandonament amb l'absentisme i amb el context ocupacional. D'una banda, estudien els processos d'absentisme que condueixen a l'abandonament i, de l'altra, identifiquen les ocupacions més sol·licitades a les Balears per ajudar a entendre la realitat de l'abandonament. En l'anàlisi del fracàs i l'abandonament en un context precrisi apuntaven els factors següents: socialització familiar i expectatives, oportunitats laborals no qualificades i primerenques i descrèdit de la formació per pèrdua de correlació entre nivell formatiu i ingressos.

Segons Pascual i Ballester (2010), els escenaris d'enriquiment fàcil i demanda de mà d'obra poc qualificada que hi ha hagut durant els anys de bonança han comportat escenaris de desigualtat social i vulnerabilitat educativa. Entre els efectes negatius de l'abandonament assenyalen, en l'àmbit laboral, ocupacions més precàries i salaris més baixos i, en l'àmbit extralaboral, més risc de pobresa, més risc de dependència de prestacions socials i pitjor estat de salut subjectiu. En l'anàlisi de l'abandonament, Pascual i Ballester (2010) estudien les taxes d'idoneïtat, les taxes brutes d'escolarització i els percentatges de població immigrant escolar, perspectiva d'anàlisi que també s'utilitzarà en el proper apartat d'aquest capítol. Apunten una sèrie de factors familiars que incideixen en l'abandonament, com ara els ingressos, l'estructura familiar, el país d'origen i el capital sociocultural dels pares, especialment el nivell d'estudis de les mares. Entre les conclusions, destaquen la necessitat de polítiques públiques integrals que donin suport a la infància, la joventut i les famílies en risc, tenint en compte que aquest tipus de polítiques afavoreixen el rendiment educatiu i la mobilitat social ascendent.

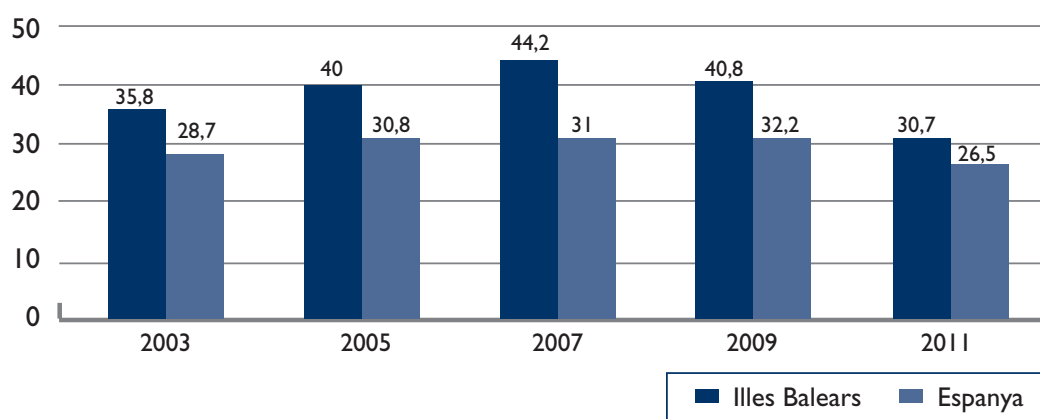
4. ELEMENTS PER A UN DIAGNÒSTIC: ANÀLISI DE LES PRINCIPALS DADES SOBRE ABANDONAMENT ESCOLAR PRIMERENCA LES ILLES BALEARS

Per a l'estudi de l'abandonament a les Balears, es porta a terme una explotació secundària de dades educatives (i algunes de laborals) que inclouen l'evolució de les taxes d'abandonament, les taxes d'atur dels joves de menys de 25 anys, els percentatges d'alumnat estranger, el nivell d'estudis de la població adulta per comunitat autònoma i els percentatges d'alumnat repetidor en l'educació primària. En primer lloc, analitzam l'evolució històrica dels darrers deu anys comparant les dades de la comunitat insular amb la mitjana espanyola. Això ens permet observar una tendència balear molt per damunt de la mitjana estatal, amb l'excepció de la darrera dada (2011), en què es produeix un acostament relatiu (30,7% a Balears vs. 26,5% a Espanya).

Si observam les dades en comparació amb les d'altres comunitats autònomes, veiem que el 2003, pel que fa a l'abandonament, les Illes Balears ocupen el tercer lloc, darrere de Ceuta i Melilla i Andalusia. El 2005 i el 2007 les Balears ocupen el segon lloc, per darrere de Ceuta i Melilla. El 2009 les Balears ocupen el primer lloc i el 2011, el sisè, la qual cosa suposa un descens de cinc places en la classificació d'autonomies amb més abandonament. Aquest fet, en part, s'ha relacionat amb les conseqüències que la crisi econòmica provoca en el mercat laboral i els seus efectes en les decisions i les estratègies dels alumnes de la franja d'edat de 18 a 24 anys.

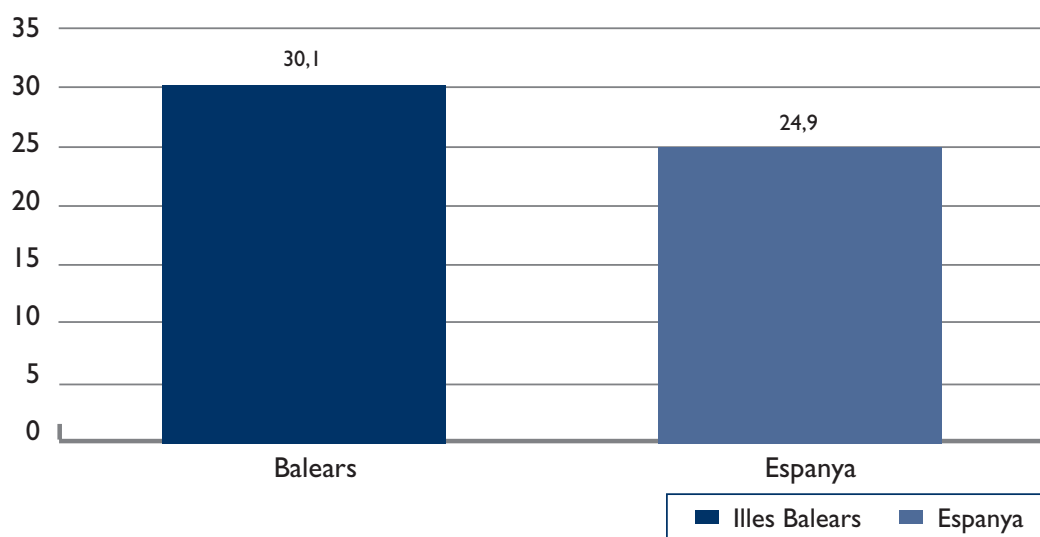
La realitat per comunitats autònomes és diversa i, segons el nivell d'abandonament, poden distingir-se tres grups (Roca 2010): nivell baix —proper a la Unió Europea (Navarra i el País Basc), nivell mitjà-alt —20-35%— (Astúries, Galícia, Castella i Lleó, Madrid, Aragó, Cantàbria, la Rioja, Catalunya, País Valencià i Extremadura) i nivell molt alt —més del 35%— (Canàries, Castella - la Manxa, Andalusia, Múrcia, Ceuta i Melilla i Balears).

GRÀFIC I: ABANDONAMENT EDUCATIU PRIMERENC A BALEARS I ESPANYA: PERCENTATGE DE POBLACIÓ DE 18 A 24 ANYS QUE NO HA COMPLETAT EL NIVELL DE LA SEGONA ETAPA D'EDUCACIÓ SECUNDÀRIA I NO SEGUEIX CAP TIPUS D'EDUCACIÓ-FORMACIÓ

Font: «Sistema estatal de indicadores de la educación» i «Las cifras de la educación en España» (Ministeri d'Educació —MEC—), a partir de l'Encuesta de Población Activa

GRÀFIC IB: ABANDONAMENT EDUCATIU PRIMERENC ANY 2012

Font: Datos y cifras, Ministerio de Educación Cultura y Deporte. Curso escolar 2013/2014

A continuació (taula 1) analitzam la trajectòria d'atur i l'atur entre els joves de menys de 25 anys a Espanya i les Balears:

QUADRE 1. TAXA D'ATUR I TAXA D'ATUR DE JOVES DE MENYS DE 25 ANYS. ESPANYA I ILLES BALEARS

Dades anuals						
Taxa d'atur	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Espanya	8,26	11,34	18,01	20,06	21,64	25,03
Illes Balears	6,98	10,18	18,02	20,37	21,87	23,17
Taxa d'atur de joves de menys de 25 anys						
Espanya	18,19	24,63	37,85	41,61	46,45	53,16
Illes Balears	15,14	24,34	31,69	43,01	43,07	48,79

Font: Institut Nacional d'Estadística. Encuesta de Población Activa, 2013

La taxa d'atur de les persones de menys de 25 anys a les Illes Balears està per davall de la mitjana espanyola (excepte el 2010), però manté la mateixa tendència a l'alça. Pel que fa a la taxa d'atur general, les Balears estan per davall de la mitjana fins al 2009 i després passen a estar lleugerament per damunt. Cal afegir-hi que el 2011 la taxa d'activitat fou del 65,31%, 5,3 punts per damunt de la taxa estatal (Pascual i Ballester 2012).

Per contextualitzar les dades sobre abandonament a l'arxipèlag, també és important conèixer el pes de l'alumnat estranger, important en el cas balear (taula 2):

QUADRE 2. ALUMNAT ESTRANGER (VALORS ABSOLUTS I PERCENTUALS) EN L'ENSENYAMENT DE RÈGIM GENERAL, PER NIVELLS, CURS 2011-2012

	Total ensenyament règim general	Educació infantil	Educació primària	Educació especial	ESO	Batxillerat	Cicles formatius d'FP	PQPI
Espanya								
Alumnat total	7.914.154	1.913.049	2.795.941	31.987	1.791.968	685.100	613.170	82.939
Alumnat estranger	781.446	147.228	272.316	3.788	215.394	46.478	48.082	17.284
% alumnat estranger	9,87	7,70	9,74	11,84	12,02	6,78	7,84	20,84
Illes Balears								
Alumnat total	174.044	41.745	65.529	611	40.505	13.316	10.225	2.113
Alumnat estranger	25.436	5.003	9.777	101	7.592	1.278	1.096	589
% alumnat estranger	14,61	11,98	14,92	16,53	18,74	9,60	10,72	27,88

Font: Pascual i Ballester (2012) a partir de les «Estadísticas de las enseñanzas no universitarias. Series por comunidad autónoma»

Com es pot veure a la taula 3, el percentatge d'alumnat estranger a les Balears és superior al de la mitjana estatal. Cal destacar el pes d'aquest alumnat en el cas dels programes de qualificació professional inicial (PQPI).

Una altra dada que consideram significativa per emmarcar les característiques de l'abandonament escolar és el nivell d'estudis de la població adulta (taula 3).

**QUADRE 3. NIVELL D'ESTUDIS DE LA POBLACIÓ ADULTA (25-64 ANYS)
PER COMUNITAT AUTÒNOMA**

	Ed. primària	1a etapa d'ed. secundària	2a etapa d'ed. secundària	Educació
País Basc	11,5	23,6	21,3	43,6
Madrid	14,5	20,8	26,7	38,0
Navarra	12,4	27,7	24,0	36,0
Aragó	19,5	22,3	26,7	31,6
La Rioja	17,2	25,6	22,3	34,9
Cantàbria	15,8	29,7	21,1	33,5
Astúries	17,2	28,6	21,9	32,2
Catalunya	24,5	23,1	22,3	30,1
Castella i Lleó	21,2	26,6	21,0	31,2
País Valencià	19,8	30,5	23,2	26,5
Galícia	17,3	34,1	18,7	29,9
Balears	16,9	34,7	26,5	21,9
Canàries	23,7	28,6	24,2	23,5
Múrcia	23,1	32,2	20,7	24,0
Andalusia	24,2	31,8	19,0	24,9
Castella - la Manxa	25,9	31,2	19,3	23,6
Ceuta i Melilla	32,3	26,9	16,6	24,2
Extremadura	20,9	40,3	16,2	22,5
Espanya	20,4	27,8	22,1	29,7

Font: Institut d'Avaluació i Qualitat del Sistema Educatiu (IAQSE), Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats, Govern de les Illes Balears (2012), a partir del «Sistema estatal de indicadors de la educació» (Ministeri d'Educació, Cultura i Esport)

A la taula 4 trobam dues dades que aporten informació per interpretar l'abandonament a les Balears. En primer lloc, que la comunitat té el segon percentatge més alt en el nivell d'estudis de primera etapa d'educació secundària i, en segon lloc, que les Balears presenten el percentatge més baix en educació superior.

A més de centrar-nos en la transició a l'educació postobligatòria, és convenient pensar en l'abandonament des d'un enfocament diacrònic (Fernández Enguita, Mena i Riviere 2010). El fracàs escolar i l'abandonament es poden forjar al llarg dels anys i, per això, és necessari adoptar una perspectiva històrica o longitudinal. Les Illes Balears es troba en el grup de comunitats autònomes amb més alumnes repetidors en els distints cicles d'educació primària (taula 4); és la segona pel que fa al segon curs (està per darrere de Múrcia i empatada amb Aragó), la tercera pel que fa al quart curs (per darrere d'Aragó i Múrcia) i la cinquena pel que fa al sisè curs. Si la comparem amb

les altres comunitats turístiques, aquestes presenten percentatges d'alumnat repetidor més reduïts.

QUADRE 4 . PERCENTATGE D'ALUMNAT REPETIDOR D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA EN EL DARRER CURS DE CADA CICLE, PER COMUNITAT AUTÒNOMA

	Segon curs	Quart curs	Sisè curs
TOTAL	4,6	4,6	5,4
Andalusia	5,7	5,5	6,2
Aragó	6,6	7,9	8,3
Astúries	4,8	4,7	5,3
Balears	6,6	6,4	6,9
Canàries	6,0	5,4	6,4
Cantàbria	4,1	3,8	4,4
Castella i Lleó	5,4	5,9	6,7
Castella - la Manxa	7,1	6,3	6,5
Catalunya	1,5	1,2	1,5
País Valencià	3,6	4,5	6,3
Extremadura	5,3	5,3	5,7
Galícia	4,5	4,7	4,4
Madrid	4,7	4,8	6,1
Múrcia	7,0	6,7	8,3
Navarra	2,9	2,9	2,7
País Basc	3,9	3,7	3,9
Rioja (La)	3,7	2,8	5,3
Ceuta	5,0	4,2	7,3
Melilla	5,4	5,6	8,2

Font: Les xifres de l'educació a Espanya, 2012 (Ministeri d'Educació, Cultura i Esport)

Aquests percentatges en l'etapa d'educació primària representen una altra línia interpretativa (encara per explorar) de la problemàtica del fracàs i l'abandonament escolar, perquè aquests retards es produeixen amb molta antelació als escenaris d'abandonament per incorporació al mercat laboral (Fernández Enguita et al. 2010).

5. EL DEBAT SOBRE L'ABANDONAMENT A LES ILLES BALEARS

En aquest apartat es recullen les principals aportacions teòriques i metodològiques en l'estudi de l'abandonament escolar a les Illes Balears i també la seva relació amb el model economicoturístic. En concret, s'hi exposen els plantejaments de Bauzà et al. (2004), les anàlisis d'Adame i Salvà (2009) i del projecte TESE (Trajectòries de l'Educació Secundària a l'Ocupació: una Perspectiva Biogràfica) (Salvà et al. 2012) sobre l'abandonament, les investigacions des de l'economia de l'educació d'Oliver

i Rosselló (2012) i els estudis de Riera i Aguiló (2009) i Ramos et al. (2004) sobre l'impacte del mercat turístic en l'educació i la formació.

En el debat sobre l'abandonament escolar a les Illes Balears dels darrers deu anys, el Congrés Anual sobre Fracàs Escolar celebrat a Palma el 2004 (Bauzà et al. 2004) constitueix una fita. En aquest congrés es conceptualitza el problema del fracàs escolar, se'n defineixen les causes i les conseqüències, es descriu la situació a les Illes Balears i s'apunten propostes d'actuació.

Adame i Salvà (2009) estudien els itineraris educatius de retorn a través de l'ESPA (educació secundària per a persones adultes) entre alumnes que han protagonitzat casos d'abandonament primerenc a les Balears. En el seu estudi, els alumnes que abandonen afirmen que han fet aquest pas per les raons següents: sentiment de pèrdua de temps, desànim pels mals resultats acadèmics, impossibilitat d'aprovar a causa d'un grau elevat de dificultat, poc interès per l'estudi i rebuig molt fort vers l'escola. A la vegada, els alumnes donen els motius següents per justificar el seu retorn: necessitat d'obtenir el títol d'ESO, millorar l'ocupació, desig d'aprendre i, en alguns casos, ocupar el temps d'oci o temps lliure.

Salvà et al. (2012), en el marc del projecte TESE, estudien els joves sense ocupació i amb un nivell educatiu baix deu anys després de finalitzar l'educació obligatòria, els seus itineraris, l'impacte de la crisi i els seus escenaris de futur. Entre les conclusions, destaquen el fet que els itineraris d'educació i formació estan molt marcats per la biografia escolar durant l'educació obligatòria, les representacions socials sobre l'educació i la relació amb l'ocupació, la cultura de classe, la necessitat d'ingressos econòmics i la facilitat per trobar ocupació no qualificada per a joves. Hi afegeixen la consciència de la necessitat per part dels entrevistats de millorar el nivell educatiu i les dificultats que tenen per aconseguir-ho, i detecten la relativa inadequació de l'educació de «segona oportunitat» per la tensió que implica entre els desitjos i l'experiència subjectiva i les característiques objectives dels recursos.

Des de l'economia de l'educació, Oliver i Rosselló (2012), a través dels resultats d'una enquesta feta a 1.800 estudiants de quart d'ESO, determinen que l'abandonament escolar depèn de:

- 1) les percepcions dels estudiants sobre la relació entre ingrés i educació, sobre les qualificacions o els resultats obtinguts i sobre la informació oferta als estudiants relativa a les seves alternatives educatives i professionals;
- 2) el context familiar (l'educació dels pares, el nombre de germans, el fet que germans més grans decideixin continuar els estudis);
- 3) les condicions del mercat laboral (estatus laboral dels pares i taxes de desocupació), i
- 4) els resultats acadèmics.

Pel que fa a l'impacte del mercat de treball turístic en l'educació i la formació, Riera i Aguiló (2009) defineixen els factors principals que ajuden a explicar la relació entre el mercat de treball turístic i el nivell educatiu/formatiu a les Balears. Aquests serien, primerament, el factor històric, atès que

el desenvolupament turístic de masses de la dècada dels seixanta s'inicia amb una mà d'obra no qualificada per a l'activitat turística que adquireix coneixements a través de l'experiència, i, en segon lloc, el tipus de model turístic, ja que el turisme de masses de sol i platja es basa en l'estacionalitat i la producció a gran escala. Les característiques del model, amb salaris baixos i jornades intenses en temporada alta, comporten la incorporació de força de treball poc qualificada.

Ramos et al. (2004) feren un estudi sobre els nivells formatius dels treballadors en el sector de l'hoteleria de les Balears. Segons l'estudi, els nivells formatius dibuixen dos grups: d'una banda, el grup d'estudis secundaris o de formació professional i, de l'altra, el grup d'estudis primaris. El primer grup és el principal en les professions lligades a l'administració, la direcció i la recepció d'hotel. El segon grup és majoritari en la neteja d'habitacions, el menjador, el bar, la cuina i els serveis tècnics (Ramos et al. 2004).

En l'àmbit de les propostes de polítiques educatives contra l'abandonament, Orte et al. (2009) fan una sèrie de propostes, recollides al Dictamen 7/2009 sobre l'eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears, de l'extint Consell Econòmic i Social (CES 2009). En relació amb l'alumnat, suggereixen, primerament, mesures per facilitar el retorn al sistema educatiu i, en segon lloc, mesures per possibilitar la compatibilitat entre estudi i treball. D'aquesta manera, les actuacions proposades per facilitar el retorn són flexibilitzar l'oferta educativa dels ensenyaments postobligatoris, actualitzar i modernitzar els títols professionals existents, flexibilitzar l'accés al sistema educatiu i el sistema de certificacions per afavorir l'entrada o el retorn al sistema educatiu. Les propostes per a la compatibilitat estudi-treball són promoure els ajuts a joves i empresaris que contractin joves de menys de vint anys i els permetin compatibilitzar ocupació i formació, oferir fórmules mixtes d'educació i treball i signar convenis que impliquin organitzacions empresarials.

Orte et al. (2009) també promouen actuacions amb les famílies. Actuacions que fomentin el compromís de les famílies amb l'educació, concretament amb l'escolarització i l'evolució dels seus fills. També actuacions que suposin més atenció dels centres educatius.

6. CONCLUSIONS

L'objectiu del capítol era analitzar, amb una perspectiva de deu anys, la situació de l'abandonament escolar a les Illes Balears, emmarcant-lo dedins el context de la Unió Europea i l'Estat espanyol, i apuntar els principals debats sobre l'abandonament que tenen lloc a la nostra autonomia. En el marc de l'estratègia ET 2020, els països de la UE consideren prioritari lluitar contra l'abandonament. En l'anàlisi de les causes, en subratllen, entre altres, l'origen familiar, les condicions socioeconòmiques i l'atracció del mercat laboral, i assenyalen la importància de comprendre el fenomen com un procés i no com un fet puntual. La taxa d'abandonament a Espanya és històricament superior a la de la mitjana de la UE (MEC 2012), encara que els darrers anys ha baixat, en bona part, arran de l'impacte de la crisi econòmica.

En el cas balear, al llarg de la primera dècada del segle XXI, la taxa d'abandonament ha ocupat els primers llocs si la comparem amb la d'altres comunitats autònomes. Emperò, les xifres de 2011 (30,7%

Balears / 26,5% Espanya) comporten un descens de les Balears a la sisena posició. En aquest sentit la crisi s'ha deixat notar en el descens de l'atracció del mercat laboral turístic. N'és un exemple la taxa d'atur de les persones més joves de 25 anys, la qual ha augmentat de manera paral·lela a la mitjana de les taxes estatals i s'acosta al 50% (48,79%, tot i que cinc anys abans, el 2007, era del 15,14%).

Com a elements de context de l'abandonament a l'arxipèlag balear, cal assenyalar una sèrie d'aspectes. Un aspecte que cal tenir en compte és el nivell d'estudis de la població adulta. Les Illes Balears presenten el segon percentatge més alt en el nivell d'estudis de primera etapa de l'educació secundària. Un altre aspecte important és el percentatge d'alumnat estranger, que és superior a la mitjana estatal (14,61% balear versus 9,87% estatal), especialment en els PQPI (27,88% balear versus 20,84% estatal). Si adoptam la perspectiva diacrònica del fracàs i l'abandonament, en la línia de Fernández Enguita et al. (2010), podem observar que Balears ja es troba entre les comunitats amb un nombre d'alumnes repetidors més alt a l'educació primària.

El debat acadèmic sobre l'abandonament a les Balears inclou des de l'anàlisi de les trajectòries educatives (en què s'exploren eventuais itineraris de retorn) fins a l'exploració dels motius històrics de l'impacte del treball turístic en l'educació i la formació. En l'àmbit de les propostes de polítiques educatives, el Dictamen 7/2009 del Consell Econòmic i Social sobre l'eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears (Orte et al. 2009) proposa flexibilitzar l'accés a l'educació postobligatòria i facilitar els itineraris educatius de retorn.

El fenomen de l'abandonament escolar a les Balears presenta característiques pròpies a causa del model econòmic basat en el sector turístic, la tradició de baix rendiment educatiu i els trets demogràfics (principalment en l'àmbit de les migracions), entre altres coses. En aquest sentit, constitueix un laboratori d'anàlisi ideal per a la implementació de les polítiques concretes que s'alineen amb els objectius europeus de l'ET 2020, especialment aquelles polítiques que tractin el fenomen de l'abandonament més enllà d'un escenari de vulnerabilitat educativa individual i que el considerin com un procés i no com un fet puntual.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Adame, T.; Salvà, F. (2009). «Abandono escolar prematuro y transición a la vida activa en una economía turística: el caso de Baleares». *Revista de Educación*, 351, 185-210.

Adame, T. [et al.] (2012). «Los itinerarios de la educación secundaria al empleo en la formación profesional. Perspectiva biográfica». Pòster presentat al congrés Transiciones, Palma (Balears), novembre de 2012.

Bauzá, A.; Cerdà, J.; Iglesia, B.; Nicolau, V. (2004). «Conclusiones del I Congreso Anual sobre Fracaso Escolar». Palma, 18-19 de novembre de 2004. Disponible a: <<http://www.fracasoescolar.com/congresesp/conclusiones2004.html>>.

BOIB (2009). Ordre de la Conselleria d'Educació i Cultura de dia 27 d'abril de 2009, sobre el desenvolupament de l'educació secundària obligatòria a les Illes Balears. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 69, 12 de maig de 2009.

Calero, J. (2006). *Desigualdades tras la educación obligatoria: Nuevas evidencias*. Madrid: Fundación Alternativas. Documento de trabajo 83/2006.

CES (2009). Dictamen 7/2009 del Consell Econòmic i Social sobre l'eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears.

Comissió Europea (2011a). *Education and Training for a smart, sustainable and inclusive Europe. Analysis of the implementation of the Strategic Framework for European cooperation in education and training (ET 2020) at the European and national levels*. Commission Staff Working Document. Disponible a: <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/joint11/wp_en.pdf> [Consulta: 10 de juny de 2013].

Consell de la Unió Europea (2003). «Conclusiones de 5 de mayo de 2003 sobre los niveles de referencia del rendimiento medio europeo en educación y formación (Puntos de referencia)». *Diari Oficial de la Unió Europea*, 7 de juny de 2003. Disponible a: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2003:134:0003:0004:ES:PDF>> [Consulta: 13 de juny de 2013].

Consell de la Unió Europea (2009). «Conclusiones del Consejo, de 12 de mayo de 2009, sobre un marco estratégico para la cooperación europea en el ámbito de la educación y la formación (ET 2020)». *Diari Oficial de la Unió Europea*, C119, 28 de maig de 2009. Disponible a: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:ES:PDF>> [Consulta: 13 de juny 2013].

Consell de la Unió Europea (2011). «Recomendación del Consejo de 28 de junio de 2011 relativa a las políticas para reducir el abandono escolar prematuro (2011/C 191/01)». *Diari Oficial de la Unió*

Europea, 1 de juliol de 2011, C 191/I. Disponible a:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:191:0001:0006:ES:PDF>>
[Consulta: 21 de juny de 2013].

Consell Escolar de l'Estat (2011). «Informe sobre el estado y situación del sistema educativo 2009-2010». Disponible a: <www.educacion.gob.es/dctm/cee/.../informes/informe-2009-2010>
[Consulta: 21 de juny de 2013].

Feito, R. (2009). «Éxito escolar para todos». *Revista Iberoamericana de Educación*, 50, 131-151.

Fernández Enguita, M.; Mena, L.; Riviere, J. (2010). *Fracàs i abandonament escolar a Espanya*. Barcelona, Obra Social Fundació La Caixa. Estudis Socials, 29.

IAQSE (2012). «Sistema educatiu de les Illes Balears, variables de context». A: March, M. (ed.). Institut d'Avaluació de la Qualitat del Sistema Educatiu. *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2012. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Instituto de Evaluación (2009). «Panorama de la educación. Indicadores de la OCDE. Informe español». Madrid: Ministeri d'Educació i Ciència.

March, M. X. (2004). «El sistema educatiu de les Illes Balears: realitat i perspectives». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2004. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

March, M. X. (2005). «Anàlisi, reptes i perspectives del sistema educatiu de les Illes Balears». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2005. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

March, M. X. (2007). «Reflexions sobre la realitat educativa de les Illes Balears. Per què són tan difícils els pactes educatius?». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2007. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

March, M. X. (2008). «El model educatiu de les Illes Balears i la seva dimensió socioeducativa: una perspectiva d'anàlisi i comprensió». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2008. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

March, M. X. (2010). «Interessa, realment, l'educació a la societat de les Illes Balears?». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2010. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

March, M. X. (2012). «Crisi econòmica, retallades i política escolar: cap a un nou elitisme educatiu». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2012. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Martínez, J. S. (2011). «Género y origen social: diferencias grandes en fracaso escolar administrativo y bajas en rendimiento educativo». *RASE, Revista de la Asociación de Sociología de la Educación*, 4, 3, 270-285.

MEC (2011). «Informe sobre el estado y situación del sistema educativo 2009-2010». Madrid: Ministeri d'Educació.

MEC (2012). «Datos y cifras. Curso escolar 2011-2012». Madrid: Ministeri d'Educació. Disponible a: <<http://www.educacion.gob.es/horizontales/estadisticas/indicadores-publicaciones-sintesis/datos-cifras.html>> [Consulta: 19 de juny de 2013].

MECD (2012). «Sistema estatal de indicadores de la educación. Edición 2012.» Ministeri d'Educació, Cultura i Esport. Disponible a: <<http://www.mecd.gob.es/inee/sistema-indicadores/Edicion-2012.html>> [Consulta: 19 de juny de 2013].

Mena, L.; Fernández Enguita, M.; Riviere, J. (2010). «Desenganchados de la educación: procesos, experiencias, motivaciones y estrategias del abandono y del fracaso escolar». *Revista de Educación*, número extraordinari 2010, 119-145.

NESSE (2011). «Early school leaving. Lessons from research for policy makers». Network of Experts in Social Sciences of Education and Training Disponible a: <<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports>> [Consulta: 21 de juny de 2013].

Oliver, J. L.; Pascual, B. (2008). «Abandonament escolar a les Illes Balears: anàlisi de tendències». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2008. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Oliver, X.; Rosselló, J. (2012). «The determinants of school dropout: an analysis from the students' perspective». Pòster presentat al congrés Transiciones. Palma: novembre de 2012.

Orte, C.; Ballester, L. (2008). «El fracàs escolar a les Illes Balears. Elements per a l'anàlisi i la comprensió». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2008. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Orte, C.; Ballester, L.; Pascual, B.; Oliver, J. L. (2009). «Eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears 2000-2008». Dictamen 7/2009 del Consell Econòmic i Social sobre l'eficàcia del sistema educatiu a les Illes Balears. Palma: Consell Econòmic i Social de les Illes Balears.

Pascual, B.; Ballester, L. (2010). «Abandonament escolar a les Illes Balears». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2010. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Pascual, B.; Ballester, L. (2012). «El sistema educatiu a les Illes Balears en xifres (2012)». March, M. (ed.). *Anuari de l'Educació de les Illes Balears*. 2012. Palma: Universitat de les Illes Balears - Colonya Caixa Pollença.

Ramos, V. [et al.] (2004). «The role of training in changing an economy specialising in tourism». *International Journal of Manpower*, 25, 1, 55-72.

Riera, A.; Aguiló, E. (dir.) (2009). *Llibre blanc del turisme a les Illes Balears*. Palma: Universitat de les Illes Balears, Conselleria de Turisme, Caixa de Balears, «Sa Nostra», i Cambra de Comerç.

Roca, E. (2010). «El abandono temprano de la educación y la formación en España». *Revista de Educación*, número extraordinari 2010, 31-63.

Salvà, F. [et al.] (2012). «Jóvenes sin empleo y con bajo nivel educativo diez años después de finalizar la educación obligatoria: itinerarios, impacto de la crisis y escenarios de futuro». Pòster presentat al congrés Transiciones, Palma: novembre de 2012.